

BIJLAGE II

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur

"HET MIDDENKADER VAN HET CDA. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl op 20 januari 1979 te Den Haag"

Voordat er sprake was van rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, bestond binnen de politieke partijen gewoonlijk slechts bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa". Voor zover politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Voor de Europese verkiezingen echter moest, evenals bij de nationale verkiezingen, het electoraat worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren had het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement werden aangekondigd was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling heeft een groep Europese onderzoekers willen "inspelen".

Op initiatief van het European Consortium for Political Research is een Europese werkgroep gevormd (European Elections Study), bestaande uit een coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lidstaten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen). Het onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie.

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partijaanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat, maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale projectleiders beginnen aan het opstellen van een

vragenlijst. Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (opleiding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Europese verkiezingen uit op de nationale partijverhoudingen? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal ook gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijverhoudingen (bijvoorbeeld problemen in regeringscoalities).
6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het programma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek wordt verricht door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de staf van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. De door de nationale projectleiders vastgestelde vragenlijst is bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben wij gebruik gemaakt.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raden- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978)¹⁾
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978)²⁾

- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978)³⁾

- de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl (Den Haag, 20 januari 1979).

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag over het congres van het CDA op 20 januari 1979 vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het Dage-lijks Bestuur van het CDA is beloofd. Het *voorlopige* karakter ervan wordt bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

Toen dit congres werd gehouden, was het CDA nog geen eenheidspartij maar een federatie van ARP, CHU en KVP. De vorming van de eenheidspartij zou plaatsvinden op 11 oktober 1980. Dit onderzochte congres van 20 januari 1979 was het vierde van de in totaal vijf pre-constituerende congressen die aan de vorming van de eenheidspartij voorafgingen. In deze voorbereidende fase was het congres niet het hoogste partij-orgaan; die positie bleef voorbehouden aan de congressen of partijraden van de drie samenstellende delen. Wel vormde in deze periode de Tweede Kamerfractie van het CDA een eenheid, die op basis van het gemeenschappelijk verkiezingsprogramma het beleid bepaalde.

De pre-constituerende congressen van het CDA waren samengesteld uit afgevaardigden van de drie fuserende politieke partijen en afgevaardigden van de rechtstreekse leden van het CDA. Rechtstreekse leden waren zij, die lid waren van het CDA en niet gelijktijdig lid waren van één van de drie fuserende partijen. Behalve deze afgevaardigden waren ook de leden van het Algemeen Bestuur formeel lid van het congres. Het onderzochte congres van 20 januari 1979 was als volgt samengesteld:

	afgevaardigden	Algemeen Bestuur	totaal
ARP	450	10	460
CHU	300	10	310
KVP	450	10	460
CDA	140	6	146
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	1340	36	1376

Niet alle afgevaardigden waren op het congres aanwezig (de weersomstandig-

heden waren slecht). Dank zij de medewerking van het Dagelijks Bestuur van het CDA kreeg ieder aanwezig lid van het congres bij het binnenkomen een vragenlijst. In totaal werden 900 vragenlijsten uitgedeeld. Hiervan werden 338 geretourneerd, hetgeen neerkomt op een respons van 38%.

Dit congres vond plaats een jaar na het optreden van het kabinet-Van Agt. In de maanden voorafgaande aan het congres waren binnen het CDA nogal wat problemen ontstaan die hier en daar een negatieve publiciteit tot gevolg hadden:

- het aftreden van Kruisinga als minister van Defensie ten gevolge van het kabinetsbeleid inzake het neutronenwapen;
- publikaties in de pers over fiscale onrechtmatigheden die zouden zijn begaan door leden van het parlement, waaronder CDA'ers;
- het aftreden van Aantjes als fractievoorzitter in de Tweede Kamer naar aanleiding van diens oorlogsverleden.

Ondanks deze negatieve publiciteit trad het congres als een eenheid op. Op de agenda stonden een aantal technische partij-aangelegenheden inzake de voorgenomen fusie en een bespreking van het beleid van de CDA-fractie in de Tweede Kamer, met name de problemen van kernenergie en van abortus. Het congres had een rustig verloop. Minister-president Van Agt en fractieleider Lubbers hielden politieke toespraken.

het congreslid

De helft (50%) van de respondenten is afkomstig uit (kieskringen in) de provincies Utrecht en Noord- of Zuid-Holland. Uit de drie noordelijke provincies komt 10% van de congresleden; uit de twee zuidelijke (Noord-Brabant en Limburg) daarentegen bijna twee keer zoveel (19%). Al met al lijkt er sprake van een 'relatieve randstedelijke overheersing' op het CDA-congres. Ruim een-derde van de respondenten woont in een van de drie grote stedelijke agglomeraties (Amsterdam, Rotterdam of Den Haag). Van alle respondenten werkt of studeert bijna de helft niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat de helft van de respondenten uit een plaats met een inwonertal tussen 1.000 en 50.000 komt, doet veronderstellen dat het middenkader van het CDA enigszins suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieerde tijdens het congres tussen 72 (de oudste) en 18 jaar (de jongste). Meer dan de helft van hen is 30 jaar of ouder, maar de vijftig nog niet gepasseerd. De gemiddelde leeftijd is 44 jaar en van

elke tien leden van het congres is er één die zijn 28e verjaardag nog niet heeft gevierd.

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een vijfdeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (tot en met 30 jaar), II (31 tot en met 40 jaar), III (41 tot en met 50 jaar), IV (51 tot en met 60 jaar) en V (ouder dan 60 jaar).

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de congresleden, kan van een kwantitatieve mannenoverheersing gesproken worden. Op het congres waren zeven keer zoveel mannelijke als vrouwelijke leden aanwezig (zie tabel 1). Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld:

tabel 1. Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke CDA-congresleden

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
I t/m 30 jaar	42	14	7	17	49	15
II 31 t/m 40 jaar	66	22	8	20	74	22
III 41 t/m 50 jaar	89	30	11	27	100	30
IV 51 t/m 60 jaar	78	26	14	34	92	27
V ouder dan 60 jaar	20	7	1	2	21	6
I, II, III, IV en V	295	99 ¹⁾	41	100	336 ²⁾	100

¹⁾ afrondingsverschil

²⁾ twee respondenten gaven geen uitsluitsel over hun geslacht.

Meer dan een-derde deel van het middenkader van het CDA is werkzaam in (semi-) overheidsdienst (inclusief het onderwijs). In tabel 2 wordt de percentuele verdeling gegeven van de congresleden over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zijn.

Bijna alle respondenten beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot (32%) of redelijk (63%). Slechts een zevental respondenten rekent zich tot de lagere sociale klasse, terwijl de meesten (65%) zich tot de sociale middenklasse rekenen.

De middenkaderleden van 30 jaar of jonger beschouwen gemiddeld genomen hun inkomen minder vaak als groot dan de overigen. Daarentegen beschouwen de

congresleden tussen de 50 en 60 jaar gemiddeld genomen hun inkomen meer dan de andere leeftijdscategorieën als groot. Het is ook deze categorie die, relatief gezien, haar sociale klasse als hoog bestempelt.

tabel 2. Verdeling van de congresleden over de sectoren van de economie in percentages

werkzaam in:	% congresleden
- primaire en secundaire sectoren	14
- tertiaire sector	18
- vrije beroepen	7
- (semi-)overheid	26
- onderwijsgevend	12
- onderwijsvolgend	5
- andere sectoren ¹⁾	11
- geen antwoord ²⁾	8
	<hr/>
	101 ⁺

¹⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die als antwoord 'huisvrouw' vermeld hebben

²⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die gepensioneerd of 'anders-actief' zijn.

De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 21 jaar. Van de respondenten stopte 20% met het volgen van dagonderwijs voor zijn zeventiende verjaardag, terwijl een-derde in zijn 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgde of volgt.

Zoals tabel 3 laat zien bezocht (bezoekt) 60% van de congresleden een instelling voor Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) en/of een universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de jongere middenkaderleden een hoger gekwalificeerde opleiding genoten (genieten), terwijl verhoudingsgewijs meer mannen dan vrouwen een universiteit bezochten (bezoeken). Daarentegen bezochten (bezoeken) vrouwelijke congresleden relatief gezien meer instellingen voor Hoger Beroeps Onderwijs dan mannelijke congresleden.

Uit tabel 3 blijkt dat het gemiddelde opleidingsniveau van het middenkader van het CDA relatief gezien tamelijk hoog is. Vier-tiende van de congresleden

heeft een academische opleiding gevolgd. Onder deze academici zijn de juristen relatief het sterkst vertegenwoordigd (10%), gevolgd door de economen (9%) en de sociale wetenschappers (7%).

tabel 3. Genoten dagonderwijs, bekeken naar sexe en leeftijd

soort onderwijs (tot en met)	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijdscategorieën				
				I	II	III	IV	V
- lagere (basis-)school/ VGLO/LAVO/LEAO	6	2	5	-	6	1	10	14
- LBO/Huish. school/ MULO/MAVO	15	17	15	6	11	17	21	19
- HAVO/MBO/MMS/HBS/ VHBO/VWO/Gymnasium	18	34	20	12	15	30	14	29
- HBO	19	27	20	14	30	22	14	10
- universiteit/ Hogeschool	42	20	40	67	40	30	40	19
- geen antwoord	1	-	1	-	-	-	1	10
	(+) 101	100	101	99	102	100	100	101

Alle CDA-middenkaderleden zijn godsdienstig. Iets meer dan een-derde deel van hen is Rooms-Katholiek, bijna evenveel zijn Nederlands-Hervormd, terwijl een kwart van de congresleden gereformeerd is.

Onder de vrouwelijke congresleden bevinden zich verhoudingsgewijs meer Nederlands-Hervormden; onder de mannelijke congresleden daarentegen verhoudingsgewijs meer Rooms-Katholieken. Het percentage gereformeerden onder de mannelijke congresleden wijkt nauwelijks af van het percentage gereformeerden onder de vrouwelijke (zie tabel 4).

Uit tabel 4 valt ook af te lezen dat de gereformeerden met name onder de jongere congresleden (tot en met 40 jaar) relatief gezien goed vertegenwoordigd zijn. Voor de Nederlands-Hervormden geldt het tegenovergestelde.

De middenkaderleden zijn over het geheel genomen trouwe kerkbezoekers (zie tabel 5). Meer dan de helft van hen gaat minstens eens per week. De jongste congresleden gaan verhoudingsgewijs ietwat minder vaak dan de overigen, terwijl de vrouwelijke congresleden relatief gezien ook minder vaak naar de kerk gaan dan de mannelijke. Uit tabel 5 valt af te lezen dat de trouwste kerk-gangers onder de gereformeerde congresleden te vinden zijn.

tabel 4. Godsdienst, bekeken naar sexe en leeftijd

godsdienst:	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijdscategorie				
				I	II	III	IV	V
- Nederland-Hervormd	35	39	36	27	23	39	42	52
- gereformeerd	24	27	25	33	39	20	14	19
- Rooms-Katholiek	39	29	38	39	35	39	41	24
- andere	2	5	2	2	3	2	1	5
- geen antwoord	-	-	-	-	-	-	-	-
	(+) 100	100	101	101	100	100	99	100

tabel 5. Mate (frequentie) van kerkbezoek, bekeken naar godsdienst

mate van kerkbezoek	godsdienst:				
	% Ned.-Herv.	% geref.	% R.-K.	% andere	% totaal
- nooit	-	1	1	-	1
- verschillende keren per week	8	21	4	14	10
- eens per week	55	58	53	29	54
- een paar keer per maand	19	13	23	43	20
- eens per maand	12	4	8	14	8
- een paar keer per jaar	5	2	9	-	6
- eens per jaar	-	1	-	-	-
- minder dan eens per jaar	-	-	2	-	1
- geen antwoord	1	-	-	-	-
	(+) 100	100	100	100	100

het middenkaderlid als CDA-er

Na de hiervoor vermelde persoonsgegevens van het middenkader van het CDA, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij. Van de congresleden voelt 9% zich verwant met de ARJOS, terwijl 3% lid is. Wat de andere jongerenorganisaties betreft zijn deze percentages respectievelijk: 7 en 8 voor het CDJA, 4 en 2 voor de CHJO en 4 en 4 voor de KVP-jongerengroep.

Van de vrouwelijke congresleden is 59% lid van het CDA-vrouwenberaad, terwijl 7% zich met dit beraad verwant voelt. Bijna een-derde deel van de middenkaderleden is lid van de Bestuurdersvereniging CDA; 10% voelt zich met deze vereniging verwant. De vrouwelijke congresleden zijn relatief gezien goed in deze

laatste organisatie vertegenwoordigd.

De Savornin Lohmanstichting heeft in vergelijking met de A. Kuypers-
stichting en het Centrum voor Staatkundige Vorming onder de CDA-congres-
leden absoluut en relatief de meeste leden: 14% van de congresleden voelt
zich verwant met deze stichting, terwijl 10% er lid van is. Met de A. Kuypers-
stichting voelt 18% van de congresleden zich verwant, 8% is hiervan 'lid';
10% voelt zich verwant met het Centrum voor Staatkundige Vorming en 5% is
hiervan 'lid'. In de drie laatstgenoemde (wetenschappelijke) stichtingen
zijn mannelijke en vrouwelijke congresleden ongeveer gelijkelijk vertegen-
woordigd.

Uit tabel 6 blijkt in hoeverre de binnen het CDA circulerende (partij-)
periodieken door het middenkader gelezen worden.

tabel 6. Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen
worden

	altijd/vaak/zelden/nooit/geen antwoord/lezersbereik					
- AR-Staatkunde	15	9	8	18	50	32
- Bestuursforum	30	16	10	12	32	56
- CDActueel	51	18	6	3	23	75
- CH-Tijdschrift	19	5	7	20	49	31
- De Nederlander	28	8	5	20	39	41
- Nederlandse Gedachten	24	8	7	16	44	39
- Politiek Perspectief	18	11	10	19	42	39
- afdelings- en/of gewestperiodieken	26	17	9	10	37	52
- andere, aan de partij verwante, publicaties	19	38	11	3	29	68

Het is opvallend dat AR-Staatkunde en Nederlandse Gedachten met name door de
gereformeerde middenkaderleden (veel) gelezen worden, terwijl het CH-Tijd-
schrift en De Nederlander vooral door de Nederlands-Hervormde middenkader-
leden gelezen worden. Politiek Perspectief wordt het meest door de katholieke
middenkaderleden gelezen. Wat het leesbereik van de overige periodieken be-
treft: het is opvallend dat deze onder de gereformeerde congresleden meer en
vaker gelezen worden dan onder de anderen.

Van de respondenten is bijna een-derde deel (namens of vanuit het CDA) lid

van een volksvertegenwoordigend lichaam, terwijl 5% zelfs van twee volksvertegenwoordigende lichamen deel uitmaakt.

De combinatie gemeenteraadslid-gewestraadslid komt nogal eens voor, hetgeen in ietwat mindere mate geldt voor de combinatie gemeenteraadslid-Statenlid. Eén respondent is lid van zowel Provinciale Staten als Gewestraad als gemeenteraad. Van de 62 raadsleden zijn 7 wethouder. De spreiding van leeftijd en geslacht onder de volksvertegenwoordigers binnen het CDA wijkt verhoudingsgewijs iets af van die in het totale middenkader. Zo zijn '30-tot-50-jarigen' relatief gezien onder de volksvertegenwoordigers oververtegenwoordigd, terwijl de vrouwen onder de gemeenteraadsliden relatief gezien over-, en onder de Statenleden ondervvertegenwoordigd zijn. De spreiding van opleiding en godsdienst onder de volksvertegenwoordigers binnen het CDA wijkt verhoudingsgewijs niet (opleiding) of amper (godsdienst) af van die in het totale middenkader. Wel zijn zij gemiddeld gezien langer partijlid dan de overige respondenten en besteden zij per maand gemiddeld meer tijd aan activiteiten voor (en vanzelfsprekend namens) hun partij dan de andere middenkaderleden.

het middenkader en het CDA

Van de congresleden was 2% al voor 1945 lid van de ARP, de CHU of de RKSP (de voorloper van de KVP). Slechts één procent van de congresleden was tijdens het door ons onderzochte congres nog maar een jaar of korter partijlid. Ruim een-derde van de respondenten is partijlid geworden na 1967, maar 38% van de respondenten heeft op de vraag naar de duur van het lidmaatschap niet geantwoord. Wellicht dat dit hoge percentage met name veroorzaakt is door het feit dat het CDA tijdens het door ons onderzochte congres nog niet formeel de status van een politieke partij had, terwijl men tevens niet wenste te vermelden uit welke 'bloedgroep' men afkomstig was: ARP, CHU, KVP of 'CDA-rechtstreeks'. Van de middenkaderleden antwoordde 61% niet op de vraag of men eerder of daarnaast lid van een andere politieke partij (dan het CDA) was; 11% noemde de ARP, 13% de CHU en 15% de KVP.

Noch dit, noch de godsdienst, noch het 'leesgedrag betreffende partijperiodes', noch een combinatie van deze gegevens kan leiden tot een verantwoorde indicatie over de samenstelling van het CDA-congres vanuit de vier te onderscheiden 'bloedgroepen'.

Van elke 20 congresleden heeft er één verzocht om tijdens het CDA-congres het woord te mogen voeren. De sprekers kwamen voornamelijk uit het zuiden des lands

of de Randstad. Zij blijken bijna allen van het mannelijk geslacht en 'beter' opgeleid te zijn.

Het is de afdelingen of kiesverenigingen waartoe de congresleden behoren, en daarmee ook het (de) CDA (-partijen) als zodanig, de laatste 5 jaar, wat het ledental betreft, redelijk voor de wind gegaan. Volgens (bijna) de helft van de respondenten is het ledental van hun afdelingen of kiesverenigingen de laatste jaren (sterk) toegenomen; 17% van de respondenten geeft daarentegen een daling van het ledental binnen hun afdelingen of kiesverenigingen aan.

Uit de gegevens die de respondenten over de opbouw van het bestand van actieve leden binnen hun afdelingen of kiesverenigingen verstrekten, komt een (veralgemeend) beeld naar voren van afdelingen en kiesverenigingen waarbinnen vooral mannen en vrouwen tussen de 35 en 60 jaar actief zijn, aangevuld met een handvol jongeren en nauwelijks ouderen.

Algemene ledenvergaderingen vinden in vrijwel alle afdelingen of kiesverenigingen plaats, doorgaans in een café-restaurant of kerkgebouw ter plaatse, dan wel bij een der leden thuis of in een buurthuis of ander soort gemeenschapscentrum. Vier van de vijf respondenten zei tot een afdeling of kiesvereniging te behoren, waar tenminste een paar keer per jaar een algemene ledenvergadering belegd wordt. Op deze ledenvergaderingen komen vooral gemeentepolitiek, huishoudelijke en partij-organisatorische zaken en landelijke politiek aan de orde (in deze volgorde). Provinciale politiek, internationale politiek en Europese politiek ondervinden (in deze volgorde) veel minder belangstelling binnen ledenvergaderingen of komen in het geheel niet aan de orde.

In grote lijnen sluit dit aan bij de persoonlijke interesse van het CDA-middenkader. Gemeentepolitiek en vooral landelijke politiek zijn bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke en partij-organisatorische zaken weliswaar veel minder, maar veelal moeten deze om reglementaire redenen op de agenda van de ledenvergaderingen geplaatst worden.

De gezamenlijke vergadervoorstellen voor het door ons onderzochte CDA-congres gaven binnen de afdelingen of kiesverenigingen weinig of geen stof tot discussie. De helft van het middenkader was afkomstig uit een afdeling of kiesvereniging waarbinnen in het geheel niet over de vergadervoorstellen is gediscussieerd, terwijl een-derde van de respondenten aangaf dat binnen zijn afdeling of kiesvereniging weinig of geen verschil van mening over de ver-

schillende vergadervoorstellen bestond.

het middenkader en het Congres

Er lijkt sprake te zijn van een lichte doorstroming in het vergaderbestand van de achtereenvolgende congressen van het CDA.

Voor 19% van de respondenten was het door ons onderzochte congres hun eerste. Daarentegen was 70% van de congresleden ook als lid aanwezig op het CDA-congres in december 1977 te Amsterdam; 65% was present op het daaraan voorafgaande congres, dat in december 1976 in Den Haag plaatsvond. Meer dan de helft van de respondenten (55%) was aanwezig op het eerste CDA-congres in augustus 1975 te Den Haag.

De voorbereiding op het congres werd op velerlei wijze (soms elkaar aanvullend) door de congresleden verricht: bijna een-derde deel woonde een voorbereidende vergadering bij; 39% las de belangrijkste voorstellen van te voren en 29% las alle vergadervoorstellen van te voren.

In het algemeen kan gesteld worden dat het CDA-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die het CDA betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massamedia, partijperiodieken en voor ongeveer een-derde deel van de respondenten ook uit partijorganen van andere politieke partijen.

Er zijn geen duidelijke scheidslijnen aan te geven waarlangs de functies van een congres anders zouden worden beoordeeld. Er bestaat geen verband tussen de leeftijd van de respondenten en het belang dat zij aan bepaalde functies toekennen. Ook zijn Nederlands-Hervormde, gereformeerde en Rooms-Katholieke congresleden min of meer eenstemmig in hun oordeel over de te onderscheiden functies van het (CDA-)congres.

Het middenkader van het CDA noemt als drie belangrijkste functies:

- (a) de presentatie van de partij naar buiten;
- (b) het doorgeven naar de partijtop van hetgeen aan de basis leeft;
- (c) het vaststellen van politieke, organisatorische en strategische richtlijnen.

De drie minst belangrijke functies (van de door ons voorgelegde 11 alternatieven) zijn volgens de congresleden:

- (a) het bijleggen van een partijconflict;
- (b) het zorgvuldig bespreken van de afzonderlijke voorstellen;
- (c) het voorbereiden van manifesten voor algemene verkiezingen.

Een permanent actuele zaak in de partijpolitiek is de positie van de afgevaardigde tegenover zijn achterban: de afdeling of kiesvereniging. Formeel is er geen sprake van 'last en ruggespraak', maar ook niet helemaal van een vrij mandaat voor de afgevaardigden naar het congres. De afgevaardigden zelf zijn van mening dat - bij conflicterende opvattingen ten tijde van de vergadering - de eigen verantwoordelijkheid van de afgevaardigden zwaarder weegt dan de (eventuele) uitspraak van de ledenvergaderingen binnen hun afdelingen en zonder meer zwaarder dan het standpunt van de partijleiding.

Met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-Partijcongres is het CDA-middenkader van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van een essentieel verschil van mening tussen het Congres en de fractie, zeker wel mag conformeren aan het standpunt van de fractie. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' van de fractie wordt door 74% van de respondenten onderschreven, terwijl 43% van de congresleden van mening is dat toch wel eerst binnen de fractie door het fractielid getracht moet worden om de uitspraak van het Congres te verdedigen en (binnen de fractie) dienovereenkomstig te stemmen. Slechts 12% van de respondenten meent dat het individuele fractielid deze lijn door moet trekken tot en met het moment van besluitvorming in de Tweede Kamer.

De respondenten vinden het in het algemeen legitiem dat een individueel congreslid met specialistische kennis beslissingen van het congres over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding met name in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan het congres) plaatsvindt.

het middenkader en de anderen

Hoe het CDA-middenkader denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntsschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie).

Wat betreft andere politieke partijen hebben de congresleden zich niet al te uitbundig betoond. In het negatieve, vooral ten aanzien van de Boerenpartij en de CPN, is men wel extreem in de beoordeling, maar in het positieve zeker niet. Sterker nog: geen van de andere politieke partijen krijgt van het CDA-middenkader een voldoende 'rapportcijfer', alhoewel D'66 er met een

6- heel dicht bij komt.

Tabel 7 laat zien dat binnen het middenkader de VVD meer sympathie geniet dan de PvdA. Opvallend is verder de tamelijk 'milde' beoordeling voor de 'christelijke splinters', SGP en GPV.

tabel 7. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het CDA-middenkader (gemiddelden) aan andere - in het parlement vertegenwoordigde - partijen

rangorde/partij	cijfer	% non-response
1 D'66	5,9	2
2 VVD	5,4	2
3 PvdA	4,7	2
4 GPV	4,6	2
5 SGP	4,3	3
6 DS'70	3,9	2
7 PPR	3,2	2
8 PSP	2,1	2
9 CPN	1,3	2
10 Boerenpartij	1,2	2

Uit nieuwsgierigheid zijn wij nagegaan in hoeverre het oordeel over de andere partijen verband zou kunnen houden met de leeftijd, opleiding, inkomen, (subjectieve) sociale klasse, religie en duur van het lidmaatschap van het CDA (de CDA-partijen). Het enige mogelijke verband dat wij bespeurden toont dat de gereformeerde CDA-middenkaderleden, verhoudingsgewijs en gemiddeld genomen, ietwat sympathieker tegenover D'66 en de PvdA staan dan de overige middenkaderleden en ietwat minder sympathiek tegenover de VVD.

In zijn oordeel over pressiegroepen is het CDA-middenkader milder dan in dat over de politieke partijen. In het algemeen komen hier de confessionele organisaties er heel wat beter af dan de niet-confessionele.

Tabel 8 laat zien dat - bij een betrekkelijk hoog percentage non-response - het CNV de meest favoriete pressiegroep van het CDA-middenkader is.

principeel of pragmatisch

"Het CDA moet altijd voor zijn doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling is door geen der respondenten in sterke mate bestreden. Integendeel, 44% van de middenkaderleden van het CDA onderschrijft deze opvatting zelfs in zeer sterke mate.

tabel 8. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het CDA-middenkader (gemiddelden) aan een aantal grote Nederlandse pressiegroepen

rangorde/pressiegroep	cijfer	% non-response
1 CNV(Christ. Nat. Vakv.)	7,6	4
2 CBTB(Christ. Boeren- en Tuindersbond)	6,9	12
3 NCW(Ned. Chr. Werkg.)	6,7	7
4 KNBTB(Kath. Ned. B.- en T. Bond)	6,6	14
5 NCOV(Nat. Chr. Ondern. Verb.)	6,4	17
6 (Unie) BHP(B.v.Hoger en Leidinggevend Pers.)	5,9	14
7 ANTB(Alg. Ned. B.- en T.bond)	5,7	20
8 KNOV(Kon. Ned. Ondern. Verb.)	5,7	16
9 VNO(Verb. v. Ned. Ond.)	5,7	9
10 NKV(Ned. Kathl. Vakv.)	4,7	7
11 FNV(Fed. Ned. Vakbew.)	4,2	5
12 NVV(Ned. Verb. v. Vakver.)	3,8	8

Ondanks het aanhangen van dit standpunt meent 60% van de respondenten (waarvan een-derde deel in zeer sterke mate) dat het CDA moet proberen "(..) zo veel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen". Dit laatste wordt door slechts 8% van de respondenten in zeer sterke mate afgewezen.

Dat "(..) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door twee-derde deel van de respondenten onderschreven (18% doet dit zelfs in zeer sterke mate). Dat de congresleden van het CDA hun partij als een beginselpartij beschouwen, blijkt uit het feit dat slechts 7% van hen het niet nodig acht dat het CDA "(..) een ideologische grondslag nodig heeft voor zijn doeleinden en beleid".

Deze opvattingen over de positie van het CDA in het politieke leven van het CDA blijken nauwelijks verband te houden met de leeftijd van de respondenten.

De godsdienst die de respondenten aanhangen lijkt daarentegen wel verband te

houden met hun opvattingen over de positie van hun partij in het politieke leven. Gereformeerde middenkaderleden zijn gemiddeld gezien ietwat beginselvaster en stellen zich wat principiëler op dan de Rooms-Katholieke middenkaderleden. De Nederlands-Hervormde middenkaderleden nemen tussen de meer pragmatische Rooms-Katholieken en de meer principiële gereformeerden een tussenpositie in.

het middenkader en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de afgevaardigden aan te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen. Daarbij gaat het ons met name om het volgende:

- a. bestaat er onder de congresleden verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?
- b. bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over de aard en de belangrijkheid van de problemen zelf?

Aan de respondenten werden vijftien maatregelen voor bepaalde problemen voorgelegd. Over dertien van deze maatregelen bleek onder de congresleden (een tamelijk grote of ruime mate van) eenstemmigheid te bestaan.

Het gaat hierbij om de volgende maatregelen: (tussen haakjes staat telkens het percentage respondenten dat het betreffende probleem tot de drie belangrijkste rekende)

- de werkloosheid moet worden bestreden (69);
- de inflatie moet worden bestreden (54);
- het milieu moet worden beschermd (32);
- inkomensverschillen moeten kleiner worden (17);
- bij hulp aan de Derde Wereld moet niet 'meer rekening' gehouden worden met onze eigen belangen (17);
- kernenergie moet worden ontwikkeld teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebehoefte (16);
- het proces van Europese integratie moet versneld worden (15);
- het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen (11);
- tegen de maatregel dat vrouwen zelf over zaken betreffende abortus kunnen beslissen (11);
- het invoeren van de zwaarste straffen tegen terreurdaden (10);
- het zich verdedigen tegen de supermachten (9);

- het ontwikkelen van een beleid om regionale economische verschillen te verkleinen (8);
- het verbeteren van de controle op de activiteiten van multinationale ondernemingen (6).

Over een tweetal maatregelen bestond geen duidelijke overeenstemming:

- militaire uitgaven moeten stijgen (34% voor, 39% tegen, 24% had geen mening,
- verminderen van overheidstoezicht op het particuliere bedrijfsleven (46% voor, 36% tegen en 14% geen mening).

Deze twee maatregelen werden overigens het minst vaak tot de drie belangrijkste problemen gerekend (respectievelijk door 6% en 5% van de congresleden).

Met betrekking tot het bestuurlijke niveau (provinciaal, nationaal of Europees) waarop deze maatregelen moeten worden uitgevoerd, bestaat over tien van de vijftien een redelijke overeenstemming.

De volgende zes maatregelen dienen volgens de CDA-middenkaderleden allereerst op Europees niveau te worden uitgevoerd: de verdediging tegen de supermachten, de versnelling van het proces van Europese integratie, de controle op multinationale ondernemingen, de ontwikkeling van kernenergie, de inflatiebestrijding en de milieubescherming.

Vooraf op nationaal niveau moeten worden aangepakt: de behandeling van de abortusproblematiek, overheidstoezicht op het particuliere bedrijfsleven, het verkleinen van inkomensverschillen en het regionaal-economisch beleid.

Voor de overige vijf maatregelen is zowel een grote minderheid te vinden voor het Europees niveau als voor het nationaal niveau: de werkloosheidsbestrijding, bestrijding van terrorisme, gelijke kansen voor man en vrouw, militaire uitgaven en de ontwikkelingshulp aan de Derde Wereld.

Aparte aandacht kregen de vier zogenaamde 'hervormingsvoorstellen van het kabinet-Den Uyl'. Van de congresleden is 77% (sterk) voorstander van het democratiseren van het bedrijfsleven, terwijl 75% (sterk) voorstander is van het ontwikkelen van een selectief investeringsbeleid. Met betrekking tot de beide andere hervormingsvoorstellen liggen de meningen verdeeld(-er): voorstander van het stichten van een collectief fonds uit de opbrengsten van de vermogensaanwasdeling is 45% van de respondenten; tegenstander is 32%. Voorstander van het onder gemeenschapscontrole brengen van grond is 38%; tegenstander hiervan is 46%. Het is overigens opmerkelijk dat de gereformeerde

congresleden gemiddeld gezien ietwat sterker voorstander zijn van dit kwartet hervormingsvoorstellen dan de andere congresleden.

Naast vragen over vijftien maatregelen en vier hervormingsvoorstellen, zijn er nog vijftien (deels andere) politieke problemen in trefwoorden aan de congresleden voorgelegd. Van deze vijftien problemen werd gevraagd de beoordeling van de huidige situatie (verbeterd, gelijk gebleven of verslechterd), de verwachting voor de toekomst (wel of geen duidelijke vooruitgang), een gedeeltelijke rangordening naar belangrijkheid en een beoordeling van de onderlinge gelijkens tussen de problemen.

Volgens een meerderheid van de CDA-congresleden is de feitelijke situatie rond de bedrijfsdemocratisering, de inflatie en de eigen welvaart de laatste jaren verbeterd. De situatie rond de vrijheid van meningsuiting, vermogensaanwasdeling en grondspeculatie is gelijk gebleven, terwijl de situatie voor wat betreft de werkloosheid, het terrorisme en de energiebehoefte is verslechterd. Verschil van mening bestaat er over de situatiebeoordeling rond de welvaart in de Derde Wereld, de milieuvervuiling, mensenrechten, politieke apathie, abortus en woningnood.

Duidelijke vooruitgang in de toekomst wordt overigens alleen verwacht rond de bedrijfsdemocratisering en de milieuvervuiling en wellicht rond de inflatie en de abortus. Maar wat de overige problemen betreft wordt door een meerderheid van de congresleden toch geen duidelijke vooruitgang verwacht.

Er blijkt een duidelijke rangordening - van meer naar minder belangrijk - in de voorgelegde politieke problemen te kunnen worden onderscheiden. Het belangrijkste probleem van deze vijftien is de werkloosheid. Daarna volgen welvaart in de Derde Wereld-mensenrechten-inflatie-energiebehoefte-milieu-vervuiling-vrijheid van meningsuiting-abortus-woningnood-terrorisme-politieke apathie-grondspeculatie-bedrijfsdemocratisering-eigen welvaart en ten slotte de vermogensaanwasdeling.

De vele problemen die in de politiek aan de orde komen zijn vaak niet los van elkaar te zien. Problemen kunnen op basis van verschillende aspecten met elkaar worden vergeleken. Hoeveel aspecten, alsmede welke dit zijn, moet op basis van empirisch onderzoek worden vastgesteld. Hiertoe hebben wij gegevens nodig over de mate waarin elk paar problemen op elkaar lijkt. In ons onderzoek naar de middenkaderleden van het CDA hebben wij de mate van gelijkens afgeleid uit een vraag om de vijftien problemen in groepjes te verdelen en wel zodanig dat de problemen binnen elk gevormd groepje zoveel mogelijk op elkaar lijken en

de groepjes onderling zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Als maat van gelijkenis tussen de problemen hebben wij gekozen voor het percentage afgevaardigden dat één paar problemen in hetzelfde groepje plaatst.

Het resultaat is af te lezen in tabel 9.

tabel 9. Percentage congresleden dat twee problemen in hetzelfde groepje, van problemen die op elkaar lijken, plaatst

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
1															
2	88														
3	15	23													
4	19	27	49												
5	20	29	34	51											
6	17	27	32	51	72										
7	10	13	34	28	46	41									
8	9	8	13	16	20	25	60								
9	17	15	13	25	31	39	21	13							
10	16	15	11	15	28	16	36	19	58						
11	7	5	14	23	5	5	6	19	6	5					
12	7	3	13	6	4	10	4	9	8	3	46				
13	7	3	18	5	3	3	7	28	4	2	39	35			
14	8	3	24	4	4	5	4	19	5	3	26	37	70		
15	7	3	11	4	2	5	4	12	8	5	18	28	42	62	

Wanneer de problemen zich zo laten ordenen dat de gelijkenis tussen de problemen afneemt naarmate de problemen verder van elkaar in dat rijtje staan, kan dat geïnterpreteerd worden als een ordening van die problemen volgens één aspect. Uit tabel 9 blijkt dat de problemen zodanig geordend kunnen worden dat er drie groepen van problemen ontstaan, die elk volgens één criterium te interpreteren zijn.

Deze groepen zijn:

1. milieuvervuiling, energiebehoefte, welvaart Derde Wereld, eigen welvaart, inflatie, werkloosheid, vermogensaanwasdeling en bedrijfsdemocratisering;
2. grondspeculatie en woningnood;
3. politieke apathie, terrorisme, vrijheid van meningsuiting, mensenrechten en abortus.

De eerste groep problemen is te interpreteren als een groep sociaal-economische problemen en de derde groep als een groep humanitaire problemen.

Over de volgorde van de problemen uit de eerste groep valt op te merken dat deze verschuift van globaal en algemeen naar nationaal en specifiek (van milieuvervuiling naar bedrijfsdemocratisering). Een dergelijke verschuiving valt ook in de derde groep problemen waar te nemen (van politieke apathie naar abortus).

het middenkader en Europa

Over de Europese eenwording lopen de denkbeelden van de verschillende middenkaderleden nogal uiteen. Bijna een-derde deel van de congresleden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende regeringen voldoende, terwijl 53% van hen één (eventueel federale) Westeuropese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. Slechts 1% van de congresleden verwerpt elke vorm van Europese samenwerking, maar 13% onderschrijft als uiterste vorm een confederatie.

Meer dan twee-derde van de congresleden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. Bijna een-derde deel (30%) van de middenkaderleden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk; 5% is overigens van mening dat deze verkiezingen niet plaats moeten (moesten) vinden.

Drie-kwart van de respondenten is voorstander van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, maar een kleiner deel (namelijk ruim de helft) is van mening dat dit een zaak van enig gewicht is. Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is 61% van de middenkaderleden van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie; 34% wenst juist in de toekomst meer coördinatie met de Verenigde Staten en 1% meer coördinatie met de Sovjet-Unie.

Twee-derde van de congresleden heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de Europese Gemeenschap met andere landen. De kennis over Europa lijkt overigens niet gering: slechts een klein deel van de congresleden, die de betreffende vraag beantwoordden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de (toen nog) negen lidstaten. Daar staat tegenover dat lidstaten wel eens vergeten worden (zoals nogal eens met Ierland en Denemarken gebeurt), als de congresleden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven. Uit deze (gemiddelde) rangordening blijkt dat de Bondsrepubliek zonder enige twijfel als het

mchtigste land binnen de Gemeenschap beschouwd wordt. Nederland neemt volgens het middenkader van het CDA een tussenpositie in: machtiger dan België, Denemarken, Ierland en Luxemburg (in deze volgorde), maar minder machtig dan Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Italië (in deze volgorde).

De overgrote meerderheid van de congresleden (81%) is (was) voorstander van een gemeenschappelijk program van alle christen-democratische partijen in de lidstaten van de Gemeenschap voor de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europese parlement in 1979. Bijna de helft (48%) van de congresleden is (was) overigens van mening dat deze partijen gezamenlijk wel één fractie in het Europese parlement moeten vormen, maar dat dit de uiterste vorm van samenwerking is. Ruim een-derde wil (-de) dat deze christen-democratische partijen zich daarbuiten op Europees niveau ook federaal organiseren, terwijl 8% het liefst zo snel mogelijk wil dat de christen-democratische partijen uit de verschillende lidstaten tot één Europese partij fuseren.

Bijna de helft van de congresleden meent (meende) dat landelijke partijbureaus de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl ruim een-derde vindt dat de kandidaten dit beter zelf kunnen doen.

Wat betreft de partijfracties in het Europese parlement zoals deze optraden vóór de verkiezingen van 1979, gaat (ging) de sterkste voorkeur van het CDA-middenkader - begrijpelijkerwijs - uit naar de Europese Christen-Democraten (inmiddels omgedoopt tot Europese Volkspartij). Volgens de methode van de tabellen 7 en 8 scoort deze (partij-)fractie een gemiddelde van 8,1. Rapportcijfers voor de andere Europese fracties zijn: 5,7 voor de Europese Liberalen en Democraten; 5,1 voor de Unie van Socialistische Partijen; 4,5 voor de Europese Democraten; 4,0 voor de Conservatieven en 1,7 voor de (Euro-)communisten.

Van de congresleden is (was) 94% potentieel geen kandidaat voor het Europese parlement en is (was) 74% ook niet van plan dit in de toekomst te worden. Het aantal respondenten dat het in de toekomst eventueel als kandidaat wil(-de) proberen was op het moment van onderzoek vier-en-een-half keer zo groot als het aantal respondenten dat (in eerste aanleg) reeds kandidaat was. Wat dat betreft hoeft het CDA zich dus geen zorgen te maken.

noten

1. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid" in Socialisme en Democratie, 1979, no. 2 (februari), blz. 51-67. Dit verslag is, in iets uitgebreidere vorm, opgenomen in het Jaarboek 1978 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen, 1979), blz. 93-123.

2. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de VVD" in het Jaarboek 1979 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen, 1980), blz. 58-80.

3. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van D'66" in het Jaarboek 1979 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen, 1980), blz. 81-102.